

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA GRUPEI SUCIU DE SUS ÎN CONTEXTUL EPOCII BRONZULUI DIN CRIȘANA

DE

NICOLAE CHIDIOȘAN

Deși de la primele descoperiri aparținând grupei Suciului de Sus au trecut mai bine de cinci decenii¹, investigații mai insistente nu au fost realizate în acest perimetru arheologic. Este adevărat însă că această lacună a cercetărilor și studiilor se datorește în mare măsură și lipsei unor descoperiri de așezări sau necropole complexe și de mare întindere sau ale unor izolate, care să permită determinări concludente de ordin cultural, cronologic etc.².

Prezentul articol vine să completeze lista descoperirilor din vestul Transilvaniei, în special din Crișana, iar pe de altă parte încearcă să aducă unele precizări asupra mediului cultural din bronzul evoluat și a ambianței arheologice în care s-au descoperit vestigiile materiale ale grupei Suciului de Sus. Analizând materialul ceramic din câteva colecții arheologice sau din unele așezări cercetate de Muzeul din Oradea, s-au identificat în Crișana zece puncte cu descoperiri aparținând grupei Suciului de Sus. Astfel la :

Valea lui Mihai. Cu ocazia unor cercetări de teren efectuate în 1951, s-a descoperit la „Noua groapă cu lut” un fragment dintr-o ceașcă plată cu toarta suprainălțată, buza evazată și canelată, gîtul cilindric și ornamentat cu o spirală alungită, excizată și cu corpul puternic bombat, ornamentat pe umeri cu caneluri oblice (fig. 1/5). În 1957, la un alt punct, denumit „Groapa cu lut”, s-au descoperit mai multe fragmente ceramice dintr-o pastă închisă, ornamentate în maniera Suciului de Sus (fig. 1/1, 3, 10).

¹ Roska Márton, în *MKE*, 1914, p. 143—144.

² Ultimul studiu consacrat în exclusivitate grupei Suciului de Sus aparține cercetătorului maghiar Kalicz Nándor, *AÉ*, 87, 1960, p. 3—15. Mai recent, K. Horedt într-un studiu asupra ceramicii din bronzul evoluat în Transilvania analizează grupa Suciului de Sus în cadrul fenomenelor generale petrecute spre finele epocii de bronz din vestul Transilvaniei, în *Studii și comunicări*, Muzeul Brukenthal, vol. 13, 1967, p. 137—153.

Tarcea. Cu ocazia unor lucrări de construcție la punctul „Dealul legii”, în stratul superior s-a descoperit o ceașcă înaltă cu proeminențe accentuate de motivele ornamentale spiralate, corpul acesteia prezentînd motive spiraliforme puternic incizate³ (fig. 1/4).

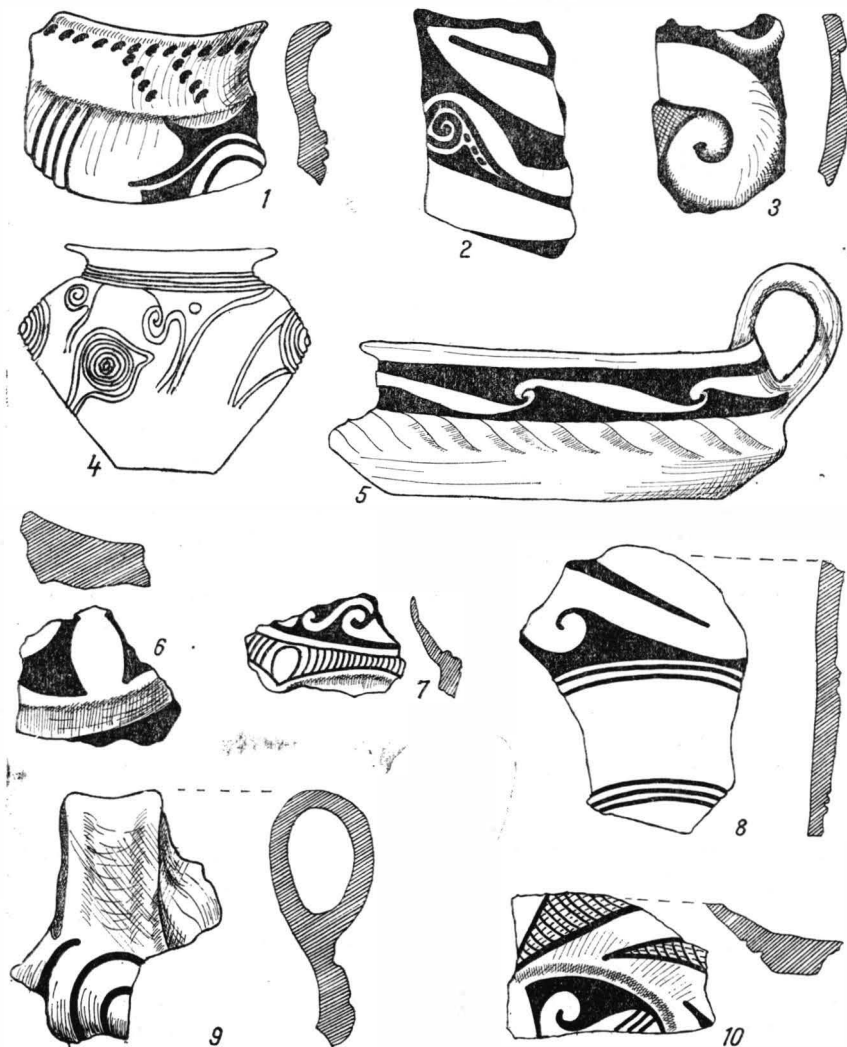

Fig. 1. — Vase și fragmente Suciul de Sus, descoperite în Crișana.

Curtuișeni. Cu ocazia săpăturilor întreprinse de muzeul orădean în 1968, la punctul „Dîmbul ars”, s-au descoperit trei fragmente de cești ornamentate, aparținînd grupei Suciul de Sus (fig. 1/6,7).

Otomani. În 1925, M. Roska, cu ocazia săpăturilor efectuate la „Cetatea de pămînt”, a găsit aproape de suprafață cîteva fragmente Suciul,

³ În colecția profesorului Tussa L. din Valea lui Mihai.

printre care și un fragment de ceașcă avînd o toartă supraînălțată și corpul ornamentat cu o spirală adînc incizată (fig. 1/9).

Oradea. Din punctul „Cărămidăria Guttman” situat în sud-vestul orașului, au intrat într-o colecție particulară două fragmente Suciului de Sus⁴.

Tot la Oradea, pe teritoriul actualului cimitir Rulikovsky, s-a descoperit un fragment de strachină, atribuit grupei Suciului de Sus⁵.

Girișul de Criș. La punctul numit „Alceu” s-au descoperit la suprafață două fragmente ceramice ornamentate prin excizie în maniera Suciului de Sus⁶ (fig. 1/2).

Sîntandrei. Cu ocazia unor cercetări de teren efectuate pe liziera satului s-a descoperit un fragment de ceașcă avînd drept ornament un motiv vegetal excizat⁷.

Bihor. În vechea colecție a Muzeului din Oradea, dintr-un loc neprecizat din Bihor, s-a păstrat un fragment ornamentat cu un motiv spiralat excizat (fig. 1/8).

Descoperirile menționate se grupează în bazinul Erului sau în apropiere și pe cursul mijlociu al Crișului Repede (fig. 2). Această zonă cuprinde de fapt aria de maximă răspîndire a culturii Otomani, zona Erului fiind epicentrul acestei arii. Remarcăm acest fapt deoarece toate descoperirile menționate mai sus (în afara celei din Bihor a cărei asociație culturală nu o putem face) provin din așezări aparținînd culturii Otomani. Cercetările efectuate de Muzeul orădean în așezările de la Otomani, Girișul de Criș, Curtuișeni, Oradea, au permis stabilirea unor sincronisme și paralele, între ceramica aparținînd grupei Suciului de Sus și alte culturi din bronzul evoluat, de pe teritoriul Crișanei.

Săpăturile arheologice întreprinse la Otomani între 1958—1962⁸ au stabilit în așezarea de la „Cetatea de pămînt”, mai multe niveluri de locuire aparținînd ultimelor două faze ale culturii Otomani, nivelurile superioare corespunzînd fazei a III-a. În aceste niveluri este prezentă și ceramica de import wietenbergiană, ornamentată cu motive meandrice

și atribuite de noi fazei a III-a a acestei culturi. Fragmentele ceramice Suciului de Sus descoperite de M. Roska aproape de suprafață au aparținut, fără îndoială și ele, ultimelor niveluri de la „Cetatea de pămînt”.

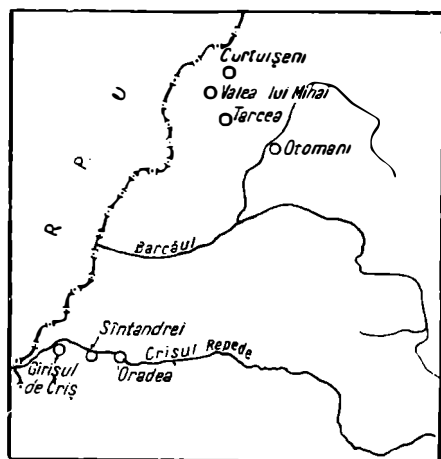

Fig. 2. — Harta cu descoperirile aparținînd grupei Suciului de Sus pe teritoriul Crișanei.

⁴ În fosta colecție Galamb L., achiziționată de Muzeul din Oradea.

⁵ În colecția Liceului nr. 1 din Oradea. Informații de la prof. Titus Roșu.

⁶ În fosta colecție E. Potoran, achiziționată de Institutul pedagogic din Oradea.

⁷ În colecția Școlii generale din Sîntandrei.

⁸ I. Ordentlich, în *Dacia*, N. S., VII, p. 115 și urm.

Așezarea de la „Alceu” (Girișul de Criș) este un tell cu mai multe niveluri succesive de locuire, aparținând fazelor I—III ale culturii Otomani, avînd și un șanț inelar de apărare. În nivelurile superioare, alături de ceramica atribuită subfazei IIIA, a ieșit la iveală și un bogat material ceramic Wietenberg III. Cele două fragmente Suciului de Sus, care s-au descoperit la suprafață, au fost scoase din nivelul superior de fierul plugului cu ocazia muncilor agricole.

În porțiunea superioară a dunei de nisip „Dîmbul ars” de la Curtușeni, s-a surprins un singur nivel de locuire, care pe baza fragmentelor ceramice este atribuit purtătorilor ultimei faze ale culturii Otomani. În același nivel s-au găsit fragmentele Suciului și cîteva fragmente aparținînd fazei a III-a a culturii Wietenberg, precum și o buclă de bronz în formă de barcă.

În imediata apropiere a vechii fabrici de cărămidă Guttman din Oradea, cu ocazia săpăturilor arheologice întreprinse în anii 1959, 1961—1962, s-au descoperit resturile unei așezări Otomani III distrusă de așezările și necropolele ulterioare. Fragmentele ceramice Suciului au fost descoperite de colecționar, împreună cu fragmente ceramice aparținînd fazelor III ale culturii Otomani și Wietenberg.

Descoperirea asociată a ceramicii Otomani III, Wietenberg III și Suciului de Sus în așezările mai sus-amintite stabilește orizontul cronologic comun al ultimelor faze ale celor două culturi cu grupa Suciului de Sus. Trebuie să menționăm faptul că și în așezările aparținînd culturii Otomani unde nu s-au făcut săpături arheologice sistematice (Valea lui Mihai, Oradea-Rulikovszky, Sîntandrei) și în care s-au găsit fragmente Suciului de Sus, au fost descoperite fragmente și vase aparținînd culturii Wietenberg, ca de altfel în multe alte așezări din perimetrul ariei de răspîndire a culturii Otomani⁹.

Cercetările întreprinse în așezarea de la Derșida (jud. Sălaj), aparținînd culturii Wietenberg, au stabilit pe baza importurilor Otomani, paralelismul cronologic între cele trei faze ale celor două culturi¹⁰. În acest sincronism, fazele III ale ambelor culturi sînt parțial paralele. Așa cum am văzut, acest sincronism este verificat, chiar și în așezările anunțate mai sus, prin importurile wietenbergiene în mediul Otomani. Pe baza raporturilor amintite și datorită faptului că în aceste așezări necercetate prin săpături arheologice s-a descoperit o ceramică aparținînd culturilor Otomani și Wietenberg din fazele finale, putem emite ipoteza foarte plauzibilă că și în fragmentele Suciului de Sus descoperite întîmplător fac parte din același orizont cronologic cu fazele III ale celor două culturi.

Merită menționate relațiile pașnice existente între cele două culturi și grupa Suciului, fapt semnificativ mai ales cunoscîndu-se caracterul pregnant războinic al triburilor Otomani și tendințele refractare în fața pătrunderii influențelor străine ale ambelor culturi. Subliniem și faptul că pe teritoriul Crișanei urme ale grupei Suciului de Sus, așa cum de altfel am văzut,

⁹ N. Chidioșan, în *Dacia*, N. S., XII (p. 173).

¹⁰ N. Chidioșan, *La periodisation interne de la civilisation Wietenberg sur le fondement des fouilles de Derșida*, Comunicare susținută la Congresul internațional de preistorie și protoistorie, Praga, 1966.

nu s-au descoperit în așezări independente și neamestecate. Observația pare a fi valabilă pentru aproape toate descoperirile aparținând acestei grupe¹¹.

Contextul ceramic comun Otomani—Wietenberg—Suciu de Sus, o oarecare întretăiere a ariei lor de răspîndire precum și asemănările evidente între formele și ornamentele acestora sînt argumente care ne fac să subscriem ipotezei emise încă în 1937 de frații Zatlukál¹² și preluată de N. Kalicz¹³, care văd în grupa Suciu de Sus o sinteză tîrzie a culturilor Otomani și Wietenberg. Nu putem respinge însă nici părerea emisă de A. Mozsolics, care include în originea grupei discutate o componentă răsăriteană (Komarowo), așa cum reiese din ritual de înmormîntare tumular, din unele forme ale metalurgiei și chiar din unele motive ornamentale ale ceramicii¹⁴.

Problema cea mai controversată, privind grupa Suciu de Sus este aceea a cronologiei relative. Chiar pentru o schițare sumară a limitelor cronologice ale descoperirilor Suciu pe teritoriul Crișanei, credem că este necesară configurarea contextului istorico-arheologic în care s-a dezvoltat grupa amintită.

Evenimentul istoric care a adus modificări structurale la sfîrșitul bronzului mijlociu din zona vestică și imediat învecinată cu regiunea discutată, este marcat de pătrunderea succesivă, a populației tumulare, acest fenomen producînd o serie de perturbări culturale și etnice. Pe teritoriul estic al Ungariei, tumularii fie că au dislocat populațiile clasice ale bronzului mijlociu, fie că s-au amestecat cu populațiile autohtone, creînd astfel noi grupări și mixturi culturale. Părerile cercetătorilor maghiari privind încadrarea cronologică a acestor fenomene diferă, dar ele se pot limita în general la intervalul cuprins între sfîrșitul bronzului mijlociu și pragul Hallstattului (Br. C-Ha.A)¹⁵.

Nu aceeași imagine etno-culturală se conturează pe teritoriile vestice ale Transilvaniei, în Crișana îndeosebi, unde tumularii nu pot fi atestați printr-o prezență certă, ca urmare a unei pătrunderi în acest spațiu, ci mai degrabă sînt semnați prin influențe culturale și schimburi comerciale. Elocvent este și faptul că singurul cimitir atribuit tumularilor se află la Oradea, la periferia vestică a ariei de răspîndire a culturii Otomani de pe teritoriul României. Cum se explică aceste lucruri? În primul rînd prin stavila ridicată de triburile războinice ale culturii Otomani și nu în ultimul rînd de cei din grupul nord-vestic Suciu de Sus, în fața triburilor tumulare¹⁶. Aceasta a permis purtătorilor culturii Otomani să-și continue viața aproape pe tot parcursul bronzului evoluat (Br.C-Ha.A)¹⁷. De altfel pe teritoriul Crișanei nu s-a putut sesiza vreo altă cultură care ar fi putut urma culturii Otomani în acest interval și care s-o fi putut înlocui. Este

¹¹ N. Kalicz, *loc. cit.*, p. 5 și urm.

¹² Zatlukál I. și Zatlukál E., *Adatok Podkárpuszka Rusz preahistoriájához*, Mukačevo, 1937, p. 37, preluat din N. Kalicz, *loc. cit.*, p. 3.

¹³ N. Kalicz, *loc. cit.*, p. 12.

¹⁴ A. Mozsolics, în *ActaArch-Budapesta*, 12, 1960, p. 113—123.

¹⁵ I. Bóna, în *ActaArch-Budapesta*, 9, 1958, p. 223; A. Mozsolics, în *ActaArch-Budapesta*, 8, 1957, p. 119—156; T. Kemenczei, în *AÉ*, 1963, 2, p. 182—186.

¹⁶ T. Kemenczei, *loc. cit.*, p. 182.

¹⁷ I. Ordentlich, *loc. cit.*, p. 138.

greu de presupus ca grupa Suci de Sus să fi avut forța necesară pentru a înlătura puternica cultură Otomani mai ales cunoscînd faptul că ele au conviețuit pașnic și că aceleași triburi Suci erau angrenate și ele, în intervalul acesta, în stăvilirea mării migrații.

Această jalonare sumară ne-am permis a o face, pentru a preciza contextul arheologic cultural în care s-a desfășurat în mare parte evoluția grupei Suci de Sus.

Pe baza descoperirilor Suci în amintitele contexte din Crișana, putem susține că această grupă și-a început evoluția pe parcursul ultimei faze a culturii Otomani și că ea a continuat să se dezvolte cel puțin pînă la sfîrșitul acestei culturi.

Cum am precizat, tell-ul de la Girișul de Criș își încheie succesiunea stratigrafică la începutul fazei a III-a a culturii Otomani, mai precis în subfaza A. Pe baza cercetărilor recente¹⁸, această fază corespunde Br.C. Deci aceluiași orizont îi corespund și fragmentele Wietenberg și Suci descoperite în ultimul nivel. Bucla de bronz în formă de barcă descoperită la Curtușeni datează descoperirile aferente nivelului în Br.D.¹⁹.

Descoperirea pe insula „Cetatea de pămînt” de la Otomani a unei bucle asemănătoare, a unor piese de bronz izolate²⁰ precum și a unui depozit de bronzuri²¹ datează finalul așezării în perioada Br.D. și eventual Ha.A₁. Aceasta datează implicit și materialele Suci de Sus aflate în ultimul nivel.

Așa cum reiese, putem preciza că grupa Suci de Sus, în ambianța culturii Otomani din Crișana, își începe evoluția în perioada Br.C și continuă pînă în pragul epocii hallstattiene (Ha.A₁). Pare-se că această datare ar corespunde în linii mari evoluției grupei Suci pe întreaga arie de răspîndire de pe teritoriul României. Privind începuturile grupei, păreri cercetătorilor diferă. Așa cum am arătat, cel puțin pe baza realităților arheologice din Crișana, nu putem împărtăși sau generaliza pentru întreaga arie de răspîndire a grupei Suci de Sus datarea emisă de cercetătorii maghiari ce-i fixează începuturile la sfîrșitul culturii Otomani²², pe care o atribuie perioadei Br.B₂.

În ceea ce privește sfîrșitul grupei discutate, cercetătorii care s-au ocupat de această problemă înclină să-l dateze la finele bronzului sau la începutul perioadei hallstattiene²³, adică în momentul istoric al răspîndirii așa-zisei culturi Gava, care, alături de alte fenomene și întrepătrunderi culturale, pune capăt evoluției grupei Suci de Sus²⁴.

Din multiplele fenomene etno-culturale care au format tabloul istoric al bronzului evoluat în Transilvania de vest, am încercat în rîndurile de față să prezentăm prin material factic, doar un aspect care poate să contribuie la adîncirea cunoașterii unei entități culturale importante.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ E. Zaharia, în *Dacia*, N. S., III, 1959, p. 126, fig. 13; E. Dörner, în *Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 471—479.

²⁰ I. Ordentlich, *loc. cit.*, p. 137.

²¹ I. Ordentlich, în *Acta Musei Napocensis*, I, 1969, p. 397 și urm.

²² A. Mozsolics, *loc. cit.*; R. Kalicz, *loc. cit.*, p. 12.

²³ *Ibidem*.

²⁴ T. Kemenczei, *loc. cit.*, p. 183—184.

CONTRIBUTION À LA CONNAISSANCE DU GROUPE SUCIU DE SUS, DANS LE CONTEXTE DE L'ÉPOQUE DU BRONZE DE CRIȘANA

RÉSUMÉ

A la suite des fouilles archéologiques tout comme de l'investigation de plusieurs collections, on a découvert dans le département de Crișana, quelques fragments céramiques et des vases appartenant au groupe Suciú de Sus.

Les découvertes (« Valea lui Mihai », Tarcea, Otomani, Girișul de Criș, Sîntandrei, Bihor — lieu non identifié —, Oradea) sont concentrées dans le bassin de l'Er ou aux environs et sur le cours moyen de la rivière Crișul Repede, zone qui comprend l'aire de diffusion maximum de la culture Otomani.

La céramique Suciú de Sus a été rencontrée dans presque tous les cas dans des établissements appartenant à la culture Otomani, étant associée avec des matériaux attribués à la IIIe phase de cette culture. On a, de même, découvert dans plusieurs établissements de ce type des fragments céramiques appartenant à la culture Wietenberg III.

La découverte associée de la céramique Otomani III — Wietenberg III et Suciú de Sus a permis la détermination d'un horizon chronologique commun des dernières phases des deux cultures et du groupe Suciú, qui peut être fixé entre la fin du Bronze moyen et le début de l'époque halls-tattienne (BrC — Ha A₁).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Vases et fragments appartenant au groupe Suciú de Sus, découverts dans le département de Crișana.

Fig. 2. — Carte des découvertes appartenant au groupe Suciú de Sus sur le territoire du département de Crișana.

